

kalâtdlit-nunât - nuna ineriartortitaq

civilingeniør Paul Marschallip aperssor nekarnera

nugterissoq: Christian Berthelsen

şok-una Kalâtdlit-nunât alapernaitarigit?

nukagpiarautitdlunga inûsugtûtutdlunga ngalo Kalâtdlit-nunâne angalassarner-ssuit ilisimassagssarsior tarneritdlo alapernaitarilerpâka nalunaerutaussartutdlo agsut sokutigalugit atuartalerdlugit. angalanilerssârutinik pingârnerusorissavnik taissakarniâsaguma tâssâusâput Norgemiup Fridtjof Nansenip atuagkiai „sisorauserd lune sermerssuâkut itivinek“ âma „eskimût inûnerat“. „eskimût inûnerat“ kalâtdlinik agdlautigingnigtûssok ingmîkut itumik malungnau tekarpok.

atuagkap tâussuma inuiakatigîtdlo kalâtdlit pîssusînik nalunaerssût it kingorna tâkûtartut alapernaitakarnera atâtî-narpât. taimailivdlunga kalâtdline inuiakatigîngne ineriartornek autdlâvianî tûngavekartitdlugo maligtarisînausimavara, nunanutdlo kinguarsimassunut avdlanut ineriartortitaussunut nalerkiûssiniarssarinik pingârutekartutut misigisimavara.

ukiune kingugdlerne Kalâtdlit-nunâne pissartut avîsine agdlautiginekartarnere atuagkiai, nalunaerssugkat avdlatdlo katterssugariuarnerisigut avdlângornerujussuit malingnauvfigisînausorâka, pissartutdlo âssilîssatut erssersîniarnerat sù-

ngivfivne suliatut sangmissarilersimavara.

pissartune avdlanisut ilumôrto eraserkigdluartok tamatigut sarkûmersînekar-sînaussângilak, kisiâne piviusup katitigagssartâta pâsiuminaitsortaisa ilait atausiâkât. atausiâkât tamâko katiternekariardlutik angnertungâtsiartumik erssersitsisînaussarput. sôrdlo âssersûtigalugo KGH-p nûngnekarnigssânik isumaliutigssissut âma 1971-imit 85-imut ineriartornigssamik pilerssârusiak agdlautiginekartartorpagssuarnut nalerkiûkáine nâlagkersuissutigut pilerssârutit inernerissaitdlo ingmingnut akerdlerîgsorinarput.

sôrdlûna Danmarke tamatumûnâkut iluagtitsivatdlârsimângitsok – tamâna sumik pîssutekarsimanerpok. patsisausî-nâuput sujulersssueriausek sujulerssuineritdlo tâukualo katiternekarnerat pitsâungitsûsînausok. sôrdlûna tamâna erssertok ingerdlatsinerme akuliûsimassut avîsine okauserissartagaisigut agdlautigissartagaisigutdlo. kavdlunâjuvdlune pakatsinarpok, tamatumûnâkutdlo kavdlunâjûssusek ajugausimârutigssaviungilak.

uydlune aggersune ímaka Kalâtdlit-nunânî periautsinik nutânik sarkûmerso-

karumârpok udvalgip politikerinik kalâtdlinik ilaussortakartup Kalâtdlit-nunâne hjemmestyrekalernigssamik (ingerdlat-sinerup Kalâtdlit-nunânîtnékalernigssâ-nik) okatdlisekartugssap Kalâtdlit-nunâta Danmarkivdlo akornâne píssusiussut okatdlisigerêrpagit.

isumakarpit inûtigssarsiornerup aningaussarsiorneruvdlo ârkigssûnekarnerane nunane ineriartortitaussune avdlane pâsissat Kalâtdlit-nunâne atortûlersíne-karsínaussut?

1964-ime Kalâtdlit-nunâliarkârnigssama piarêrsarnerane ilisimalersimavara pilerssârusiornerme — pilerssârusiortokarsimagune — pâsissat ilisimassatdlo tamatuma nalâne Danmarkime piginekarêrsut atornekarsimagunángitsut taimatútaordlo âma ineriartornerme pâsissat ilisimalersítait ineriartortitsineruvdlûnît kanok ingerdlassariakarneranik issigingningnerit taimane sarkumerêrsut najorkutarinekarsimanatik. tamána písáungilak, G-60-ivdlo isumaliutigssissutâta isumaliutigssissutivdlo atortûtnékalernerata pitsaunerungâlersíngilât. tamatuma nalâne ineriartortitsínek pâsissat túngavigalugit angnertunerokissumik ilisimassakarfiginekalersimagaluarpok.

erkaimassariaakarpok pingârtitdlugulo taissariaakardlune ikiorsernekartugssat súnîvfiginiagagssatdlo tássaungmata ineriartornerup inungnut túngassortai, nunap inue, taimailiorníkutdlo pekataulersínekarsínauniásangmata. taimailiornigssamut atortûssariaakarpit ássigíngitsutigut ilíniartitaunerit, aningaussatigut ikiorsernekarnek, teknikíkut ikiorsernekarnek âma nukít avatânît píssut súnînerat. súnînek taimáitok sôruname nalerkúsartariaakarpok kulturíkut, aningau-

ssarsiorníkut klimákutdlo nuname sulivfigissame ilisarnautaussunut. súnînerup taimáitup 1950-imile autdlarterêrnigssâ kigsautiginarsímasínaugaluarpok.

Kalâtdlit-nunâne nalivtíne píssusiussut erkarsautigalugit periausek taimáitok sule atortínekalersínauvdluarpok — píssusiussunut nalerkútúngortitauvdlune. kisi-âne ássigíngitsut patsisauvdlutik mânia atortínialernigssâ ajornarnerugunakaok

uvdluvtíne sulíagssanik amerdlakissunik ingerdlatakalerfiussune ingangmik ingerdlatat teknikimit nutaunerpâmit avatânît aggersunik sulissokartunit angnertokissumik súnîvfigissaussut píssutsinut atugarissanutdlo avdlángorsimassunut nalerkúsarumináinerpásáput. mânia aperkutaunerulerpok inuiakatigíngne kalâtdline okímaekatigíngitsiniarssarinigssak.

naitsoalāngumik pingârnarsiúinar-ldlugo okautigísagáine pâsissat máko Kalâtdlit-nunâne atortûtnékar-sínáuput:

pâsissáka nâpertordlugit sujugdlermik taigût anersákut ítutigut ikiorsínek (intellektuel bistand) atorusingneruvara okautiginiagkamik erkuinerungmat teknikíkut ikiorsínermik (teknisk hjælp) pinekartartumit.

tugdliutdlune aperkutaulerpok aningaussatigut ikiorsínerit inuiakatigíngnîlûnît ikiortariakartunut túngassut aningaussalívfigínerat ardlât sordlek pingârtínekarnerussariaakarnersok. aningaussalínerit akigssakarniarnek pitsaunerulersávât, ikiortariakartunutdlo túngassut aningaussalívfigínekarnerata aningau-ssartútaujuartut amerdlísávai. avkusíniat imekarfiliatdlûnît nunap aningaussatigut pigssarsiai angnerulersávai, náparsímaviuvdle atuarfiuvdlûnît aningau-

ssartûtigssat pissariakalersísavait. nápar-símavík inuit perkingnigssānut pissaria-kartûvok. atuartitaunertaok pissariakar-tûvok, atuartitsinerdle najorkutagssakar-tariakarpok sujunertarissakartariakar-dlunilo. ineriartornerup ilâne suliagssa-mut píkorigsarnekar atorfigssakartínekar-neruvok atuagarssorníkuínak píkorigsar-nermit.

anнгаaussarsiornerup anнгаaussalívfí-gínekarnera inuiakatiġnġnġlūnġt ikiortariakartunut túngassut anнгаaussalívfí-gínerat ingerdlakatiġtariakarpot, anнгаaussatdle atugssamāgkat ingmingnut nalerkiutdlutik angnertússusiat ator-nekarfigssāine píssusiussut najorkutaralugit avdlāngorartugssāusaok.

kísalo: inűssutigssarsiornerme sulivfġt sűt pissariakarsorinekarpat āma sulissugssat pissariakartut ilġniartitaunigssāt tunissagssiorfiulerumārtutdlo kanok iliv-dlutik ingmingnut atakatiġtġsġnekasāpat? sulivfġt nāmagsissakarfiuvdluarsġnaussut kanorme tauva tugdlerġnġnilernekarsġnāupat pilerssārusiornekarġnauvdlutig-dlo (sujugdlermik tunissagssġūtġt tauvalo tunissagssiat) ? aperkutit táukua pissaria-kalersġpāt pilerssārusiornigssak nunap ilâne tunissagssiorfiussume okartugssau-ssunġt ārkigssűnekartariakartok privati-mik ingerdlatanut atāssutekartitdlugo.

taimailivdlutik ikiorsernekalersġnāusā-put inuit atausġākāt – ġmaka atuartitaunġ-kut – ġmalűnġt inűssutigssarsiorġnġkut su-livfġt anнгаaussatġgut ilġniartitaunġkut-dlűnġt, sulivfekarfik ineriartornermut na-lerkűtűsorinekarpat.

akġssut naġtsűnguak táuna pingārner-siűnagak āssersűtiminġnauvok nunane ineriartortitaussune periautsit sűt Kalāt-dlit-nunāne atornekarsġnaunerānut.

nuname nangminerme atakatiġtġsġsi-ssumik ārkigssűsinigssap pingārutekar-nera tġkuartarpat. tamāna kanorpiak-una pāsissariakarġġkit?

nunap ilâne nangminerme ārkigssűssi-nekar angnertunerussumik issġġsġgāine tá-ssanġput ingmġkűrtut pingārutekarnerpāt nālagauvfingme tamarmiussume nālag-kersuissűssut ikiorsġnermġkut periause-karfigisġnaussait ineriartortitsinermingne pilersġsavdlugit ingerdlatsinerme túnga-vigssaussut inuiakatiġt nangminġrdlutik ingerdlatsilerumārtugssat atorfigssakar-tġkumāgait.

angnikġnerussumik issġġsġgāine tássa-nġput angatdlatitġgut tusagagssatġgutdlo nuname nangminerme atāssutekakati-gġngnerit āma nuname nangminerme ava-tānġlűnġt niuvernerme avkutġnut pingār-nerussunut atāssutekarnerit. tássa ġmāi-pok: avkuserngit, kimugtuġsut avkutait, ġkerasaliat, umiarssuit ingerdlaorfġ, ġkār-tarfġt, umiarssualivġt, agdlagkerivfekar-nekar nalunaerasuartautekarnerdlo il. il..

Kalātdlit-nunāta kitā erkarsautġgalugo tássāusāput ġmākut avkutit ineriartortġ-nere (umiarssuit usissartautit ingerdlaorfġ). taimailiornerup Kalātdlit-nunāta sineriā tamāt inűtigssarsiorfġngortġsavā atausekar. sorssungnerssűp kingugdliup na-lāne niorkutġgssat USA-mġrsut Kalātdlit-nunāne umiarssualivingnut kitġnerussu-nut ingerdlānekartarput táukunāngānġt-dlo avdlanut avguāunekartardlutik. Ka-lātdlit-nunāne okautġginekarpok tamāna nāmġnartumik ingerdlasimassok. agsut erkumġġnarpok taimatut avguāussissar-nekar ingerdlaterkingnekarsġmāngingmat píssusġssamisűrsorġnarmat periauserdlo taimāġtok amerdlanerpāne periauserine-karmat.

Jonathan Motzfeldt atuagagssíame „Grønland“ íme nr. 4, 1973 okausekarpok Grønlandsráðe tássaussok iluagtitáreriarfik Kalátdlit-nunānut túngassutigut politikíme pingárutekartunik aulajangî-nekásatitdlugo kalátdlit politikérîsa nā-magtumik sūniutekarfigisínáungisât. Grønlandsráðip kavdlunât kalátdlitdlo akornáne isumaliokatigîgfiusínaunera iv-dlit kanok isumakarfigaiuk?

Jonathan Motzfeldtip nalilînera tássaunerarnekartariakarpok politikérip kaláliussup aulaniatârtup Københavníme politikíkut nāmagsissakarniartarnermine pāsissainik túngavekartok. píssutsinik okautigingningnerit pāsinek ajornángitdlat, āma nunap ilāne avdlame najugakartut nālagkersuissut najugarissāne okalokatigingnigtarnerāne pāsissat ássigait, – tássa píssusiussut taimáitarsimáput, tamánale túngavigalugo pitsaunerarne-karsínáungitdlat. kisiāne Kalátdlit-nunāta Danmarkimut ungasíssusia āma píssusiussut ingmíkôrdluínartut erkarsautigalugit sujulîne tainekartunit avdlaunerokaut.

Kalátdlit-nunāne politikíkut okausigssakartússut inatsissartutdlo ingmíkut ítumik atássutekakatigîgtariakarpot. taima atássutekakatigîngnekarsínáusagpat landsráðe sulissokartariakarpok ingmíkut pāsissimassakartunik sujúnarsútinik isúmanigdlo Kalátdlit-nunānersunik perkigsártumik suliaringingnisínáussunik. taimáingigpat atautsimêkataussut (kalátdlit kavdlunâtdlo) ingmingnut nalerkiutdlutik nalingîgípatdlāsáput. ássiliángordlugo okautigísaguvtigo imáipok: atautsimêkatigîgtugssat nerrivingme akilerîgdlutik inigssisimassariakarpot ingmíkut pāsissimassakartut tunuleralugit.

avatânît issigalugit atakatigît táuko

– Grønlandsráð – GTO-mut nákutigdlíssokatigît – KGH-p ingerdlatsinermine sujúnarsuissokarfia (Styrelsesráð for KGH) ingmíkut ítunik ilaussotautitakartut kavdlunârtaisa agsut píssaunekarfigait. okalûserissagssane túngavigssat nâpertuivdluarnerpâmigdlûnît suliaugaluartut igdluínarsiortumik nalilernekarkajássariakartásáput. taimáitumik nalornissôrnakaok Grønlandsráðe Kalátdlit-nunāne politikíkut inûtigssarsiorińikutdlo ineriartornerit sujuarsásavdlugit periarfigssakarsínaunersok.

kalátdlip Grønlandsráðime inigssisimanera ássersûnekarsínauvok sôrdlo ímaka ípernak nagguaitsumut súnîniarssarigaluartok.

erkumîgissagssaujuarpok folketingip Kalátdlit-nunānut politikia aningaussarsiorińikut, ikiorsîńikut inungnutdlo túngassutigut danskit erkarsartausiānut nalingínaunerussumut taima ungasigtigingmat. tássame taima misigisimanarpok.

atausiákât erkartorniásagaluarāne ingassagpatdlāsaok, kisiāne taissariakarpok nālagkersuissut inatsissartutdlûnît nālagauvfiuvdlo ingmíkôrtuane ingerdlatsissut akornáne politikíkut atássutekautaussumik pekarnigssâ pingârtorujugssûngmat ineriartorneruvdlo ingerdlanerane aulajangîssumik sūniutekarsínauvdlune. tássunga atatitdlugo taissariakartokarpok matumínga: teknikíkut ineriartornerme nāmagsiniagagssakartitdlugo sulíame sujulerssuissûssok nunap ingmíkôrtuane sulivfiussume inigssisimassariakarpok sulíak atausiákâtigut malingnauvfigisínaujumavdlugo politikéritdlo nunap ingmíkôrtuane akissugssaussut tamatumúnákutdlo nunap inue atássutekarfigivdluarsínaujumavdlugit. isúmat nalingí-

nauvdluínartut pingârutekartutdlo túnga-
vigalugit GTO-p sujulerssornekarnerata
Københavnime inigssisimanagera pitsáu-
ngitdluínarsimavok. Grønlandsråde, mi-
nistere ingangmigdlo GTO-mut nákutig-
dlíssokatigít (Tilsynsrådet for GTO)
tamatumûna angnertûmik akissugssauv-
fekarput. taima kúkussumik inigssínek
kalâtdlinut agsut ajornartorsiortitsisima-
vok akilerârtartunutdlo akisuvatdlârsi-
makalune.

*Kalâtdlit-nunâne ukiune kingugdlerne
20-ne inûtigssarsiutitigut aningaussarsi-
ornerme kalâtdlit pekatausínausimángi-
neránut patsisaussut pingârnerpât sūpat?*

ajornartorsiutinut taimáitunut patsi-
saussut pingârnerssarigunarpât Kalâtdlit-
nunâta ineriartornigssâta perkígsârtumik
pilerssârusiornekarsimángínera imalûnît
okáinartariakarpok: pilerssârusiortokar-
simángínera. nuname nangminerme ata-
katigígsitsissumik ârkígsüssínek amigau-
tekartumik ineriartorsimagpat – sôrdlo
angatdlatitigut, inûtigssarsiornerme ilíni-
artitauníkut il. il. – tauva ineriartornek
kigaitdlagtínekásaok unigtínekavigdluni-
lûnît, autdlarnernekángitsûvigdlunilûnît.

Kalâtdlit-nunâne píssutsit tamáko ajor-
nakusûnguatsiangârmata nunap inuisa
periusígssat takusínáungilait ajornakusô-
rutígssaujumârtutdlûnît píssutigalugit tu-
nuarsimáinardlutik. angníkitsuínartigut-
dlûnît autdlartitsigaluaráine – taimatúme
autdlartínek ilâtigut pitsaugínarsínauvok
– sulivfiup sulivfik avdla pilersítarpâ.
ineriartornek ineriartornermik avdlamik
ílagssarsiortarpok, sulineruvdlo avdlati-
gútaok sulínek pilersítarpâ.

tainekarêrsup pârdlagtuanik ineriart-
torsimángínek uníngáinartúngortitserka-

jâssarpok. taima níkísanane kaujalukâr-
nek taimâgdlât avdlángortínekarsínau-
vok ineriartornigssak pilerssârusioráine
ûmássusekartumik suliagssat námagsinia-
gagssat atausiákât tamardluínaisa avdla-
nut tapersíssutitut ilivdlugit.

tamána âma naitsumik okautigínekar-
sínauvok tássaunerardlugo nunap ingmí-
kôrtuane aningaussarsiornerup inger-
dlaornerata pilersínekarnera.

*politikíkut ingerdlatsínek 1960-íkúne
Kalâtdlit-nunâne autdlarnernekartok tá-
ssaunerarsimavat danskit periausê ássi-
livdlugit suliagssakartitsiniarnerme ani-
ngaussatigutdlo ingerdlatsínek. táunauva
politik mána Kalâtdlit-nunâne aningau-
ssarsiornerme inôkatigíngnermutdlo tú-
ngassutigut píssutsíne takunekarsínau-
ssok?*

Kalâtdlit-nunâne nalivtíne píssusiussut
sôruname nunap ineriartortínekalerne-
rane politikíussup pilersítarai.

inuiakatigígtut kalâtdlisut ineriartor-
nigssak inûtigssarsiorneruvdlo ârkígsüssí-
nekarnera perkígsârtumik pilerssârusior-
nekarsimángígipata ekussôrnekartugssau-
vok. pilerssârusiornekarsimagaluarpat
tamána súniutekartugssáusagaluarpok
suliagssat pívfígssak kanok angnertutigi-
ssok atordlugo námagsínekarnígssánut,
nunavme inue sapíngisamik amerdlasût
malingnaussariakarpot.

agnertokíssumik igdluínarsiortumig-
dlo aningaussalínekarsimangmat tekníkí-
kut pilersuiníkutdlo suliagssakarsimav-
dlune aningaussarpagssuit nálagauvfing-
mit atortínekarnerisígut tamánalo Dan-
markime angnertûmik sulivfígssakartitsi-
simangmat – torkaíssumik avdlatdlûnît
avkutígalugit – erkortûsorinarpok peri-

auserinekarsimassok tássaunerásavdlugo politik aningaussarsiornermik sulivfigssakartitsiniarnermigdlo sujunertakartok.

nunap inue — kalâtdlit — malingnau-nigssamut periarfigssakásángigpata pilerssârusiornekarsimángigpatdlo nâmag-singningniartugssat piumassardluínanga-jiangmingnik iliorsínáusáput. Kalâtdlit-nunâne ingerdlatsinerup inernere kíkut tamarmik takúsínauvait. ukiut kavsît matuma sujorna ulorianautaussut erssersísavdlugit periarfigssakarsimavunga.

erkigsisimassumik ineriartornek sulivfît mikissúnguit (agdlitdlarumârput) tunissagssiorníkut nagdlersútumik atakati-gígsut (tunissagssiútít kîsalo tunissagssiat) pilersínekarnesisigut atausiákânudlo ineriartornigssamut ikiorsíssarneknalerkútumik ilíniartitaunikut sulivfîtdlo atausiákât pilersínekarnigssânút ikiorsí-nek aulaniatârdlune sulinigssamut periarfigssakartitsilísáput. anersâkut ítutigut ikiorsínek taigûtítut atúsavdlugo nalerkúnerpaugunarpok.

teknikíkut ingmíkut ítutigut periaut-sine ikiorsíssarnekn tekníkíkut ikiorsíner-mik pinekartartup iláinarâ. tekníkíkut ikiorsínek tássáungilak periautsimik taku-titsinek, takutínekartup ilíniarnigssânik ilakarpok. anersâkut ikiorsínermik taine-kartartok tamatigut perorsainertakarta-riakarpok sôrdlo agssagssornermik ilíni-arnerme sujunertarinekartok kingorna lærlingip nangminêrdlune sulilerumâr-nigssâ.

teknikíkut ikiorsínek ássersúnekarsí-nauvok angajorkât ilaisa kitornamik suliagssaraluinik suliaringnigtarnerinut imalúnít atuarfiup agdlautigissagssíssu-tânik (fristil) agdláussutdlugit mêrkap

nangminêrdlune agdlautigingningnigssâ-nut ilitersüssinigssaraluamingnut taorsi-utdlugo. tekníkíkut periautisine ikiorsí-ssarnekn tekníkíkut ikiorsínermik pinekar-tartup iláinarâ.

Kalâtdlit-nunâne ássigíngitsumik inû-tigssarsiatekarsínaunigssap ineriartortí-nigssânút atortugssat nuname nangmi-nerme pinekarsínaussut kanok ípat, ka-lâtdlitdlo sapíngisamik angnertûmik pe-kataunigssât súniutekarnigssâtdlo kanok ilivdlune isumangnaitdlisínekarsínauva?

atortugssat nuname nangminerme pi-nekarsínaussut kanok angnertutiginerat aningaussángordlugulúnít kanok naliler-nekarsínaunera okausekarfigísavdlugo ilisimassanik túngavigssakángilanga, ki-siáne inuiakati-gít atortugssat Kalâtdlit-nunâne ilisimanekartut túngavigalugit napaniartugssat kularnángilak avguaka-tigígsitdlugo inûtíniarnermingne angnikí-nerokissunik atugagssakartariakásáput.

tássaussariakásáput inuiakati-gít ani-ngaussatigut Danmarkimit ikiorsernekar-tuartut. ikiorsínek Savalingmiormiune atornekartutut ítok ímaka erkarsautigi-nekarsínauvok inuiakati-gíngnik ârkigssû-ssaorêrsunik ineriartortitsisínaugame.

aningaussatigut taimatut atugagssa-kardlune sût inûtigssarsiautausínaujumâr-tut erssersíniaráine erkarsautiginekarsí-náuput igdlokarfít Kalâtdlit-nunânisut inûtigssarsiorfekartut sôrdlo Jyllandip kitâne, Norgeme Savalingmiunilo nuna-karfít Skotlandimilo igdlokarfít aulisar-nermik inûtigssarsiatekarfiussut. sôruna-me inûtigssarsiautit Kalâtdlit-nunâne inû-tigssarsiautausínáungitsut ilángúnekásá-ngitdlat.

mána tikitdlugo ajornartorsiutit ilâti-
gut kalâtdlit ineriartornigssamut pivfig-
ssakartíniarnigssâta ersíssutigineranîsi-
mâgunarput. taimaigpat nuname nangmi-
nerme atakatigîgsitsissumik ârkigssûssi-
nerup, ilíniartitaunerup politikíkutdlo
píssusiulersimassut amigautekarnerat
navsûiaruminarnerúsaok, tamákuame

inûtigssarsiornerup ineriartortínigssânut
avkutigssap naniniarnigssâ kalâtdlinut
ajornardluínangajagtúngortípât.

kulárnángilak inuiait amerdlanerpât
sumit nagguvekarnarat aperkutaunane
píssusiussune taimáitune kalâtdlit periau-
siátut iliorsimásagaluartut.